

Смоляк В.А.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри митної справи і фінансових послуг
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

Smoliak Viktor

Candidate of Economic Sciences, Docent,
Associate Professor at the Department of Customs and Financial Services
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Смоляк В. А. Особливості визначення фінансової стійкості страхових компаній в умовах реформування ринку фінансових послуг. В статті висвітлено сутність поняття фінансова стійкість страхового ринку. Здійснено аналіз та оцінку стану фінансової стійкості страхового ринку України за період з IV кварталу 2020 року до III кварталу 2022 року. Встановлено висхідну тенденцію інтегрального показника фінансової стійкості страхового ринку України з проміжним зниженням рівня інтегрального показника у I кварталі 2022 року. Така позитивна тенденція до покращення рівня фінансової стійкості страхового ринку України пов'язана зі зміною регулюючого органу влітку 2020 року. НБУ затвердив стратегію реформування страхового ринку України, основною метою якої є посилення вимог до достатності капіталу страховика, а також виведення з ринку страховиків, що не провадять жодної діяльності на ринку страхових послуг. За рахунок цих заходів відбулося суттєве покращення фінансової стійкості окремих страховиків та страхового ринку у цілому.

Ключові слова: фінансова стійкість, страхування, страховик, страховий ринок, інтегральна оцінка.

Smoliak Viktor. The specifics of determining the insurance companies' financial stability in conditions of the financial services market reforming. The insurance market of Ukraine is the second large in terms of capitalization among non-bank financial markets in Ukraine. The purpose of the study is the development of theoretical and methodological provisions and practical tools for assessing the insurance market financial stability. The financial stability of the insurance market is a dynamic characteristic of its functioning. It involves the ability of the market to reach the main goals of its development and ensure a sufficient risk coverage of economic entities and an effective system of redistribution of insurance risks. The regulator continues liquidation of insurance companies that do not provide any insurance activity. These measures have a positive effect on the financial stability of the insurance market of Ukraine in the long-term perspective. The level of financial stability of the insurance market is a complex concept and requires a comprehensive assessment. In the study, the structure of the integral indicator for assessing the financial stability of the insurance market includes such indicators as: the share of the most liquid and safe eligible assets, insurance reserves, the level of insurance payments, the volume of premiums belonging to non-resident reinsurers. During the analyzed period, the value of the indicator reached its maximum in the III quarter of 2022, which indicates the highest level of financial stability of the insurance market of Ukraine during the analyzed period. In the 1st quarter of 2022, there was a noticeable failure of the financial stability of the insurance market of Ukraine, which relates to the conduct of economic activity in the conditions of the first shock since the beginning of the war in Ukraine. During the analyzed period, there was a tendency to increase the value of the integral indicator of the level of financial stability of the insurance market of Ukraine, which is a positive trend. Thus, the use of an integral indicator of assessing makes it possible to obtain a comprehensive description of the insurance market financial stability at a specific moment in time to identify points of the financial stability improvement.

Key words: Financial stability, insurance, insurer, insurance market, integral assessment.

Постановка проблеми. Страховий ринок є одним з ключових елементів фінансової системи держави та другим за рівнем капіталізації серед небанківських фінансових ринків в Україні. Основним напрямом впливу страхового ринку на економічні процеси держави є реалізація суб'єктами страхового ринку таких функцій, як диверсифікація ризиків, а також попередження (передбачення) та зниження загального рівня

ризиків в економіці. Фінансова стійкість страхового ринку передбачає врівноважену та стабільну діяльність страхових компаній в умовах постійних змін внутрішнього й зовнішнього середовища, результатом чого є своєчасне виконання суб'єктами страхового ринку прийнятих на себе зобов'язань та досягнення поставлених господарських завдань. Мінливість економічної кон'юнктури та геополітичних умов здій-

снює багатофакторний вплив на стійкість страхового ринку. Страховий ринок відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності здійснення економічної діяльності як фізичними, так і юридичними особами, а оцінка та аналіз стану фінансової стійкості страхового ринку має наукове та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним та практичним аспектам управління фінансовою стійкістю страхових компаній та страхового ринку в цілому, присвячено роботи таких українських дослідників: В. Базилевича [1], О. Гаманкової [2], О. М. Деркач [3], М. В. Дубини [4], В. Г. Маргасової [4], М. В. Тунік [4] та інших. Але незважаючи на глибину та всебічність вищезазначених досліджень потребує більш детальної розробки теоретико-методичне забезпечення комплексної оцінки фінансової стійкості страхового ринку України, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження. Розвиток теоретико-методичних положень та практичного інструментарію до оцінки фінансової стійкості страхового ринку України.

Вклад основного матеріалу. Страховий ринок відіграє важливу роль у фінансовій системі держави. Він реалізує функції фінансового посередництва на фінансовому ринку та забезпечує ефективний розподіл капіталу в економіці; виконує функцію диверсифікації ризиків, попередження та зниження загального рівня ризику, а також здійснює перерозподіл ризиків в економічній системі. Варто зазначити, що функціонування страхового ринку може мати не лише позитивний вплив на фінансову систему країни, а й нести у собі потенційну загрозу для стійкого розвитку економіки держави, що також потребує детального вивчення та визначення можливостей мінімізації негативного впливу на фінансову безпеку держави з боку страхового ринку.

Фінансова стійкість страхового ринку – це динамічна характеристика його функціонування, що передбачає можливість ринку протистояти впливу зовнішніх загроз та внутрішніх кон'юнктурних коливань, зберігаючи при цьому основні параметри свого розвитку та забезпечуючи достатній обсяг покриття ризиків суб'єктів економіки і ефективну систему перерозподілу страхових ризиків [3].

Поява загроз фінансовій стійкості страхового ринку може зумовлюватися макроекономічними й геополітичними факторами та неспроможністю з різних причин страхових компаній в достатньому обсязі виконувати покладені на них функції щодо диверсифікації та передачі ризиків, а також щодо забезпечення фінансового посередництва при перерозподілі фінансових ресурсів і участі в інвестиційному процесі.

Станом на 1 жовтня 2022 року, на ринку України працює 139 страховиків, 13 з яких – компанії зі страхування життя. За попередні 8 кварталів з ринку небанківських фінансових послуг пішли 76 страхових компаній, з них 7 компаній зі страхування життя. З початку війни з ринку пішло 5 страховиків [5]. Регулятор продовжує виведення з ринку страхових компаній, що фактично не здійснюють ніякої страхової діяльності. Ці заходи позитивно впливають на фінансову стійкість страхового ринку України у довгостроковій перспективі. Також Національний банк України запровадив особливий порядок анулювання ліцензії для страховиків на період дії воєнного стану. Крім того, регулятор змінив умови застосування заходів впливу і ознаки небездоганної ділової репутації та вніс

зміни, пов'язані із запобіганням кризовим явищам у період війни.

Загальний обсяг активів страховиків у III кварталі 2022 року порівняно з початком року (до військової агресії) майже не змінився і становив 65,7 млрд грн. Не зменшився ні розмір прийнятих активів, ні обсяг сформованих страхових резервів (36,6 млрд грн). Протягом дії воєнного стану страховики те тільки не зменшили, але й наростили обсяги ліквідних активів – з 14,9 млрд грн до 17,2 млрд грн. [5]. Тому можна стверджувати, що рівень фінансової стійкості страхового ринку України є досить високим.

Рівень фінансової стійкості страхового ринку є комплексним поняттям і потребує всебічної його оцінки. Оцінку фінансової стійкості страхового ринку України запропоновано здійснювати на основі інтегрального показника. Питання розрахунку і оцінки інтегрального показника є дискусійним та має важливе методологічне значення. У дослідженні до структури інтегрального показника оцінки фінансової стійкості страхового ринку України включено такі індикатори стану страхового ринку як: частка найбільш ліквідних та безпечних прийнятих активів, страхові резерви, рівень страхових виплат, обсяг премій, що належать перестраховикам-нерезидентам.

Показники розраховано на основі даних наглядової статистики НБУ [6]. Неоднорідність ознак, оскільки вони описують різні властивості страхового ринку, згладжено процедурою їх стандартизації.

Стандартизація ознак проводиться за такою формулою:

$$Z_i = \frac{X_i - X_{сеп}}{\sigma}, \quad (1)$$

де Z_i – i -й елемент стандартизованої матриці;

X_i – значення i -го елемента;

$X_{сеп}$ – середньоарифметичне значення i -ї ознаки;

σ – середньоквадратичне відхилення ознаки.

Стандартизовані значення показників фінансової стійкості страхового ринку України наведено у табл. 1.

Для показників стимуляторів властивий прямий зв'язок між показником та рівнем фінансової стійкості страхового ринку. Для показників дестимуляторів характерним є наявність зворотного зв'язку між показником та рівнем фінансової стійкості страхового ринку.

Частка найбільш ліквідних та безпечних прийнятих активів (кошти в банках, ОВДП, кошти в МТСБУ) належить до групи стимуляторів. Бо активи, що покривають резерви, мають бути високоякісними та ліквідними для забезпечення можливості швидкого здійснення страхових виплат.

Обсяг коштів страхових резервів є стимулятором, оскільки виступають безпосередньою гарантією виплати страхових відшкодувань у разі настання страхових випадків.

Ріст рівня виплат опосередковано свідчить про посилення конкуренції за клієнтів між страховиками та зниження частки так званого «схемного страхування» на ринку. Проте зростання відносного рівня виплат ставить під загрозу фінансову стійкість самих страхових компаній. Адже погіршується їхня здатність генерувати прибутки та утримувати баланс між обсягами виплат та премій. Тому рівень виплат є дестимулятором.

Оскільки при передачі ризиків у перестраховування закордон відбувається підвищення стійкості окремих страхових компаній то обсяг премій, що належать пере-

Таблиця 1

Стандартизовані значення показників фінансової стійкості страхового ринку України за 7 кварталів 2020–2022 рр.

Показник	Період							
	IV кв. 2020	I кв. 2021	II кв. 2021	III кв. 2021	IV кв. 2021	I кв. 2022	II кв. 2022	III кв. 2022
Частка найбільш ліквідних та безпечних прийнятних активів, %	-2,162	0,820	-0,404	1,134	-0,122	0,318	0,224	0,192
Страхові резерви, млн. грн.	-1,299	-1,284	-0,606	-0,095	0,663	0,520	0,619	1,481
Рівень чистих виплат, %	-0,427	1,295	0,234	0,732	1,171	-1,047	-0,696	-1,263
Обсяг премій, що належать перестраховикам-нерезидентам	0,695	-1,092	0,030	0,876	1,593	-1,235	-0,676	-0,191

Джерело: сформовано автором на основі [5–7]

страховикам-нерезидентам є стимулятором. Враховуючи вищу капіталізацію зарубіжних страхових компаній, передача їм частини страхової відповідальності українських страховиків сприяє підвищенню загального обсягу страхового покриття ризиків та збереженню фінансової стійкості страхового ринку України у цілому.

Наступним етапом побудови інтегрального показника є формування вектора-еталона, елементи якого формуються із значень показників за формулою:

$$\begin{cases} X_{oi} = \min X_{ij} \text{ (дестимулятор)} \\ X_{oi} = \max X_{ij} \text{ (стимулятор)} \end{cases}$$

Таким чином, вектор-еталон матиме такий вигляд: $P_0 = (1,13; 1,48; -1,26; 1,59)$.

Наступним етапом у розрахунку таксономічного показника є визначення відстані між окремими спостереженнями та елементами вектора-еталона. Така відстань є початковою для розрахунку коефіцієнта таксономії. Таким чином, можна розрахувати інтегральний показник оцінки рівня фінансової стійкості страхового ринку України, динаміка якого наведена на рис. 1.

Зважаючи на те, що інтегральний показник рівня фінансової стійкості страхового ринку змінюється в інтервалі від 0 до 1, можна зробити такі висновки.

Протягом аналізованого періоду значення показника досягло максимуму у III кварталі 2022 р., що свідчить про найвищий рівень фінансової стійкості страхового ринку України за період, що аналізувався.

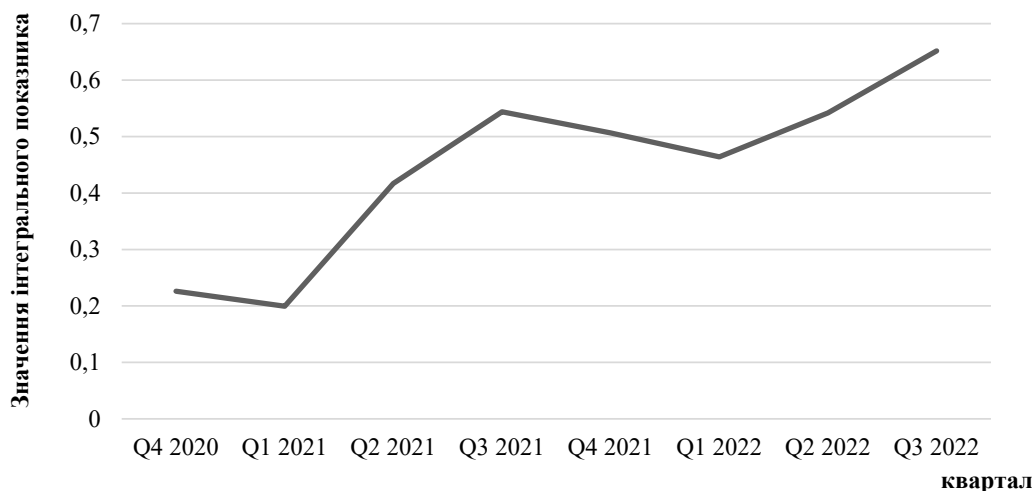

Рис. 1. Значення інтегрального показника оцінки рівня фінансової стійкості страхового ринку України

Джерело: розраховано автором

Впродовж аналізованого періоду спостерігалась тенденція до зростання значення інтегрального показника рівня фінансової стійкості страхового ринку України, що є позитивною тенденцією.

Для того, щоб можна було більш конкретно інтерпретувати значення інтегрального показника існує спеціальна градація. Значення та відповідні їм характеристики представлені в табл. 2.

Таблиця 2

Градація рівня розвитку об'єктів стосовно досліджуваного явища

Рівень розвитку	Значення таксономічного показника
Найвищий	1,00 – 0,80
Високий	0,79 – 0,60
Середній	0,59 – 0,40
Низький	0,39 – 0,20
Найнижчий	0,19 – 0,0001

Джерело: сформовано автором на основі [1–4]

Показники табл. 2 свідчать про те, що чим ближчий показник до одиниці, тим вищий рівень фінансової стійкості страхового ринку України. Отже, впродовж IV кварталу 2020 р. – I кварталу 2021 р. рівень фінансової стійкості страхового ринку України був низьким, у II кварталі 2021 р. – II кварталі 2022 р. рівень фінансової стійкості

ті був середнім, а у III кварталі 2022 р. фінансова стійкість страхового ринку України досягла високого рівня. Позитивною є висхідна динаміка досліджуваного показника та стабільність зміни категорій на більш високу в часі. Таким чином, використання інтегрального показника оцінки рівня фінансової стійкості страхового ринку України дає змогу отримати комплексну характеристику стану фінансової стійкості страхового ринку на конкретний момент часу, визначати наявність кризових явищ в його стані та виявити точки зміцнення фінансової стійкості страхового ринку.

З літа 2020 року функція регулятора страхового ринку перейшла до НБУ. НБУ підвищив вимоги до прийнятності активів страхових компаній. Активи, що покривають резерви, мають бути високоякісними та ліквідними для забезпечення можливості здійснення страхових виплат. Подальше запровадження МСФЗ та проведення аудиту фінансової звітності забезпечило належне відображення справедливої вартості активів, що перебувають на балансі страхової компанії [7].

НБУ також звертає прискіпливу увагу на підходи до оцінювання резервів страховими компаніями. Зокрема, розроблено рекомендації та вимоги до процедур оцінки обов'язкових резервів.

Таким чином, зміна регулятора, й фокус його уваги на оцінці вартості активів та адекватності сформованих резервів пояснюють стрімке зростання рівня фінансової стійкості страхового ринку України у 2021 році.

З рис. 1 видно, що у I кварталі 2022 року відбувся помітний провал фінансової стійкості страхового ринку України, що пов'язано з веденням господарської діяльності в умовах першого шоку від початку війни в Україні.

Загальні підписані премії у I півріччі 2022 року у порівнянні з I півріччям 2021 року скоротилися майже на третину (-28%) і склали 17,8 млрд. грн. – при цьому скорочення обсягів у більшій мірі мало місце у сегменті pop-

life (-29%), обсяги страхових премій зі страхування життя скоротилися удвічі менше (-15%). Обсяги сплачених страхових виплат у I півріччі цього року також співмірно впали у сегменті non-life (-32%). Також, на зменшення обсягів страхових відшкодувань вплинуло зниження частоти заявлених випадків з ОСЦПВ, КАСКО. Рівень виплат склав 34% та не змінився. На страховому ринку спостерігається спад діяльності [5]. Динаміка показників за останні 4 квартали свідчать про те, що найбільший спад обсягів діяльності припав на кінець I кварталу 2022 року. У II кварталі падіння продовжилось, але воно було менш стрімким – страховики змогли організувати та налагодити роботу в умовах воєнного стану.

Висновки. На підставі отриманих результатів інтегральної оцінки фінансової стійкості страхового ринку України, можна зробити висновок, що у зв'язку зі зміною регулятора змінився вектор пріоритету на страховому ринку України. Головною метою, що вказана у новій моделі майбутнього регулювання страхового ринку є виконання нормативів достатності капіталу та платоспроможності страховика, що в свою чергу покращує фінансову стійкість кожного окремого страховика та фінансової стійкості страхового ринку у цілому. Розрахунок інтегрального показника оцінки рівня фінансової стійкості страхового ринку України дає змогу більш комплексно та наочно простежити динаміку змін та тенденції, що спостерігаються на ринку страхових послуг України. Незважаючи на шоккові умови ведення господарської діяльності в умовах воєнного часу, страховикам вдалося зберегти достатній рівень фінансової стійкості, та навіть покращити її стан у III кварталі 2022 року. Системні реформи та активні дії регулятора, щодо досягнення фінансової стійкості страхового ринку України, здійснили важливий позитивний вплив, завдяки якому вдалося досягти вищезазначених результатів.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д. Страховий ринок України : монографія. Київ : Знання, 2008. С. 371.
2. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 283 с.
3. Деркач О.М. Фактори впливу на стан фінансової безпеки страхового ринку. *Бізнес інформ*. 2012. № 6 (413). С. 187–190.
4. Маргасова В.Г., Дубина М.В., Тунік М.В. Актуальні проблеми розвитку страхового ринку України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 2(2). С. 219–228.
5. Огляд страхового ринку України за I півріччя 2022 року. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pidbiv-pidsumki-roboti-strahovogo-rinku-u-pershomu--pivrichchi-2022-roku> (дата звернення: 22.11.2022).
6. Показники діяльності учасників ринку небанківських фінансових послуг. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (дата звернення: 22.11.2022).
7. Біла книга. Майбутнє регулювання ринку страхування в Україні. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (дата звернення: 22.11.2022).

References:

1. Bazylevych V.D. (2008) Strakhovyi rynek Ukrainy: monohrafiia [Insurance market of Ukraine: monograph]. Kyiv: Znannia, p. 371.
2. Hamankova O.O. (2009) Rynok strakhovykh posluh Ukrainy: teoriia, metodolohiia, praktyka [The market of insurance services of Ukraine]. Kyiv: KNEU, 283 p.
3. Derkach O.M. (2012) Faktory vplyvu na stan finansovoi bezpeky strakhovoho rynku [Factors influencing the state of financial security of the insurance market]. *Business inform*, no. 6 (413), pp. 187–190.
4. Margasova V.G., Dubin M.V., and Tunic M.V. (2015) ktualni problemy rozvytku strakhovoho rynku Ukrainy [Actual problems for the development of the insecure market of Ukraine]. *Problems and perspectives of economy management*, no. 2 (2), pp. 219–228.
5. Ohliad strakhovoho rynku Ukrainy za I pivrichchia 2022 roku [Overview of the insurance market of Ukraine for the first half of 2022]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-pidbiv-pidsumki-roboti-strahovogo-rinku-u-pershomu--pivrichchi-2022-roku> (accessed 22 November 2022).
6. Pokazyky diialnosti uchasykiv rynku nebankivskykh finansovykh posluh [Performance indicators of non-bank financial services market participants]. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist#6> (accessed 22 November 2022).
7. Bila knyha. Maibutnie rehulivannia rynku strakhuvannia v Ukraini [White book. Future regulation of the insurance market in Ukraine]. Available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf?v=4 (accessed 22 November 2022).